

There are no translations available.

Богуш П.М.

Вчитель історії, краєзнавець

м. Нікополь, Україна

[Біографія](#)

Про участь представників різних народностей у Визвольній війні українського народу 1648-1654 рр.

Здавна складались традиції спільної боротьби російського і українського народів проти іноземних загарбників та соціального гноблення. З початком Визвольної війни українського народу проти польських магнатів і шляхти збіглися виступи в Росії, що проявилися в численних міських «бунтах» 1648 р.

Хоругва (прапор) Визвольної війни українського народу, піднята Богданом Хмельницьким на Микитинській Січі у 1648 р., незабаром стала відомою в усій Європі і Азії. Народна армія Богдана Хмельницького перевищувала 300 тис. чоловік. Тоді як в європейських країнах армія доходила лише до 50-60 тис. чоловік. Вже на початку Визвольної війни Б. Хмельницький звернувся за допомогою до Війська Донського, а у вересні-жовтні 1648 р. донські козаки у складі селянсько-юнацького війська перебували під Львовом.

Цінні відомості про участь представників різних народностей у Визвольній війні українського народу знаходимо у «Реєстрі усього Війська Запорозького», складеному відповідно Зборівській угоді 1649 року, 16 жовтня, куди було включено 40 тис. чоловік, тобто незначну частину учасників Визвольної війни, до того ж лише людей, які у Запорозькому війську «служат старанно», тобто давно.

У «Реєстрі» 102 рази зустрічається прізвище Москаль (в ті часи так на Україні називали росіян), 103 рази прізвище Донець (очевидно вихідці з Війська Донського). Є прізвища росіян, з яких видно, звідки люди, що їх носили, прибули на Україну – Путиловець, Волоховець, Торганін, Московченко, Москаленко.

У «Реєстрі всього Війська Запорозького» 1649 р. до складу всіх 16 козацьких полків вписано велику кількість людей з прізвищами Литвин, Литвиненко. В ті часи на Україні «литвинами» називали білорусів, землі яких входили до складу Великого князівства Литовського. Багато прізвищ – Биховець, Брагінець, Кричевець, Могильовець, Мозирянин, Петриковець, Пінчук, Туровець. Однак приблизно визначити всіх білорусів у «Реєстрі» важко, оскільки українські і білоруські прізвища дуже подібні.

Козацькі полки, які діяли в Білорусі спільно з повсталим місцевим населенням, очолювали такі відомі воєначальники, як М. Гладкий, Я. Головацький, А. Небаба, С. Пободайло та інші.

Білорус Іван Костирський (1648-1649) був генеральним писарем, наказним гетьманом, суддею. Видатним воєначальником був Михайло Кричевський, що знав латинську, французьку, німецьку мови – дрібний шляхтич з Білорусії (село Кричев, неподалік Бреста), кум й сподвижник Богдана Хмельницького.

У 1649 р. очолював козацькі війська, що стримували наступ на Україну Литовської армії Я. Радзивілла. Білорусом був також корсунський полковник Лук'ян Мозиря, у вересні 1651 р. в складі посольства їздив до Москви.

Російський посланець у Польщі Григорій Кунаков у 1649 р. пише у своєму звіті, що до 1648 р. в реєстрових козацьких полках налічувалося по 100-200 поляків.

У документі 1649 р. згадується група поляків чисельністю понад 100 чол., які перебували на службі при самому Б. Хмельницькому, а їх сім'ї жили поблизу Чигирини та Черкас.

В «Реєстрі» 1649 р. видно, що найбільше вихідців з Польщі було в Правобережних полках: Стась Вольський, Ілляш Ляховчин, Мисько Небеський, Стась Лях, Стась Янович, Василь Ляхов, Стась Барановський, Кіндрат Ляшок, Бартош Матюшенко та інші. У Канівському полку – Войтко Зволеньський, Ян Петронський, Стась Адамович, Стась Сечкол, Стась Вітановський, Стась Закрачевський. У «Реєстрі» є представники «другого покоління» поляків: Василь Стасенко, Лесько Ляхенко, Ілляш Казимиренко, Васько Полунях, Максим Ляшко, Ясько Мазуренко.

Корсунський полковник Станіслав Павлович Мрозовицький-Морозенко здобув освіту в університетах Кракова й Падуї. Він загинув 28 липня 1649 р. під час облога Збаража, залишився навіки в пісні: «Ой, Морозе, Морозенку, преславний козаچه!...».

Козаки цілком допускали існування на Україні костьолів, але різко виступали проти ієзуїтів та інших католицьких монахів. Брالی участь у Визвольній війні 1648-1654 рр. і представники балканських народів: серби, болгари, греки, волохи, мунтяни, які, рятуючись від гніту султанської Туреччини, тікали на українські землі. На Україні до них ставилися як до братів, співчували їх боротьбі за визволення від турецького ярма. Найчисленнішими серед них були вихідці із сусідніх Молдавії та, Волохії (Мунтянії). В «Реєстрі» 1649 р. записано більше як 130 козаків на прізвище Волошин та понад 50 – Волошенко і Волощенко, Волошиненко. До числа волохів і мунтян слід віднести, очевидно, Волошинець, Волоховець, Баман, Басараб, Берга, Джок, Дука, Кригорича, Мирча, Пинтя, Фокша, Радул та ін.

У містах й селах України жило багато сербів і болгар, які брали активну участь у Визвольній війні українського народу: Іван Воксич, Нечипір Милкович, Марко Думич, Луцик Варнич, Гордій Пугович.

В «Реєстрі» 1649 р. записано близько 100 чоловік сербів і болгар. У «Реєстр» вписано 11 греків: Киріян Кгрек, Микола Ггрек, Оліфер Кгрек, Степан Залатарій, Іван Ггрек, Манта Кгрек та інші.

У Чигиринському полку служили арнаути-албанці. У «Реєстрі» записано 30 чоловік угорського походження: Ілляш Венгера, Йосенко Венгрін, Василь Венгрин, Хома Ференц, Марко Угрин та інші.

Були у складі селянсько-козацького війська Б. Хмельницького і німці: Максим Цимарман, Яцко Німець, Андрій Тузен, Андрій Острогман; шведи: Федір Швед, Лаврін Шведенко, Герасим Шведов, а також латиші: Юрко Латиш, Іван Латиш, Андрій Латиш, Павло Латиш та інші.

На Україні переважно в містах, жила значна кількість євреїв. Серед них були торговці, орендарі, але основну масу становили ремісники. Факти свідчать, що і трудящі євреї брали участь у Визвольній війні. Частина євреїв записана й у козацький «Реєстр» 1649 року. Наприклад, Перекрест, Іван Лейба, Трохим Коган, Іван Жидовкин, Дашко Зраїтель, Дашко Юдай, Василь Жидовчин, Вактун Жидовець, Василь Лейба та інші.

Цигани з'явилися в Речі Посполитій, зокрема, на Україні, давно, але вони не користувалися тут ніякими правами, переслідувалися властями, тому вони охоче йшли на Запорозжя, брали участь у Визвольній війні. В «Реєстрі усього Війська Запорозького» 1649 р. є прізвища, що дають підставу говорити про наявність циган серед козаків. Це Васько Циган, Максим Циган, Федір Циганський, Степан Циганчук, Герасим Циганин, Демко Циганчик, Васько Циганченко та інші.

Нагадаємо, що легендарний засновник Микитинського Рогу – Микитиноного Перевозу був запорожець Микита Циган.

У козацькому війську вірмени були ще до Визвольної війни. В «Реєстрі» 1649 р. є прізвища явно вірменського походження – Степан Вірменин, Федір Ярмяк, Макар Ормененко, Іван Оручидненко, Семен Уріяненко.

Можливо, серед численних козаків з прізвищами Буг, Товмач, Толмач, що означали одне і те ж «перекладач», також були вірмени, багато з яких знали по кілька мов.

В «Реєстрі» 1649 р. вписано прізвища, з яких видно, що вони належали грузинам. В гвардії Богдана Хмельницького – Чигиринському полку в «Реєстрі» 1649 р. вписані грузини: Михайло Кгурджий, Іван Гога, Павло Гуджава, Панко Коба; в Переяславському полку: Іван Кгурджій, Корнелій Кгурджул, Дем'ян Кгурджул, Грицько Груксин (грузин). В

Черкаському полку – Іван Обез («обезами» на Русі здавна називали грузинів).

Брали участь у Визвольній війні й татари, що жили на Україні, які прийняли православну віру, мали українські імена. В «Реєстрі» 1649 р. десятки разів зустрічається прізвище Татарин. Є також Стецько Басман, Фесеко Котлубай, Осман Бутенко, Азамат, Грицько Маликбаша, Жадан Ногаєць, Іван Татарин, Мурзак Кривець, Нарадин Кгаркчей, Кгочум та інші.

Один з кращих, талановитих полковників армії Б. Хмельницького був Філон Джалапій (Джеджалій, Джеджалик) – кримський татарин за походженням. Під час Берестецької битви був обраний козаками наказним гетьманом.

В українському війську були й наймані татарські загони.

В мирний час запорозькі козаки й татари за домовленістю разом будували й мости по Чумацьких шляхах.

Ще в 1594 р. посол австрійського імператора до запорожців Еріх Лясота в своєму «Щоденнику» зазначав, що біля Кам'яного Затону, проти сучасного Нікополя, на Микитинсько-Кам'янозатонському Перевозі: «Тут татари взимку, коли Дніпро замерзає, звичайно влаштовують свою перепровозу й перехід, а також відкуп, тобто викуп полонених...». І татарсько-українське поселення мало назву Кримський базар, Кам'яний перевіз. Саме тут в 1696 р. російські війська збудували земляне укріплення – містечко Кам'яний Затон.

У документах XVI ст. є згадки про служилих людей на Україні – чемерисів або черемисів (марійців). В «Реєстрі» записано дев'ять козаків на прізвище Чемерис. Біля м. Бара було «Чемериське містячко», яке в 1648 р. захопили козаки.

Починаючи з XVI ст., в різних місцевостях Придніпров'я жили черкеси. В 1648 р. 7000 черкесів прибуло на допомогу козацько-селянському війську. До «Реєстру» 1649 р. записано прізвища козаків черкеського походження: Сепир Черкес, Осав і Оліферович,

Роман Черкес, Іван Черкес, Яків Черкес та інші.

Тридцять разів зустрічається в «Реєстрі» прізвище Турчин, 24 – Турчиненко і і Турченко. Не всі ці люди були турками, можливо, їх предки були вихідцями із Туреччини або жили там.

Таким чином, як наведені, так і численні інші факти свідчать, що разом з українцями у Визвольній війні 1648-1654 рр. брали участь представники ще 23 народностей, хоч не виключено, що були представлені й інші народи – з Франції! Іспанії, Голландії, Скандинавії, Англії.

Обраний старшим Війська Запорозького Богдан Хмельницький звернувся до українського народу з такими словами: «Прошу вашої ласки і господнього милосердя, щоб ви – люди одного бога, однієї віри та крові, коли я буду наближатись до вас з військом, приготували зброю – рушниці, шаблі, кульбаки» коней, стріли, коси, списи... Запасайтесь найбільше порохом, а також словом і грішми для справ, про які дамо вам знати пізніше».

Трудящі маси України були справжніми носіями зв'язків і дружби між народами української демократичної державності ще в XVII ст.

¹ Документи Богдана Хмельницького (1648-1657). – К., 1961.

² Документи об освободительной войне украинского народа (1648-1654). – К, 1965.

³ Реєстр усього Війська Запорозького після Зборівського договору з короля Польським Яном Казиміром, складений 1649 року жовтня 16 дня. – К., 1994.

⁴ Шевченко Ф.П. Участь представників різних народностей у Визвольній війні 1648-1654 рр. на Україні // Укр. іст. журн. – 1978. – № 11.

⁵ Еріх Лясота зі Стеблева. Щоденник // Жовтень. – 1984. – № 10.

Джерело: Богуш П.М. Про участь представників різних народностей у Визвольній війні українського народу 1648-1654 рр. (с. 147-150) [Текст] / П.М. Богуш // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Випуск 8. Київ – 1999. – с. 245.

Переклад в електроний вигляд: Мирончук М.С.

На нашому сайті Ви можете дізнатися більше про історію Нікопольщини:

- [Історія Нікопольщини](#)

[У разі використання матеріалів цього сайту активне посилання на сайт обов'язкове](#)